

Iturraldea

Jean ETCHEPARE

Oharra: Duela hainbat hilabete, argitara eman dugu Jean Etchepare gaztearen liburu argitaratu gabea oraindaino: *Iturraldea*. Iparraldeko hiru euskaltzale adiskide aritu dira haren nobela atontzen eta txukuntzen. Lan polita geratu da. Aitzinsolasa Piarres Aintziart jaunak egina da, *Euskaltzaleen Biltzarrak* taldeko lehendakari denak. Bertan ematen du Iturralderen berri, hasieratik adieraziaz badela izen honekin beste autore bat ezaguna, Jean Etchepare Aldudeko mirikuarena; baina orain Jean Etchepare gazteaz ari gara, Jatsu herriko Arbide etxe ederrean sortu zena 1937. urtean eta, zoritxarrez 1961. urtean 24 urterekin zendua. Ezezaguna, beraz, gaur arte euskal literatur mundu zabalean. Irakurle, hemen duzu liburuaren lagin bat autore gazte honen euskara atsegina dasta dezazun.

EGAN

Bazoatzin¹, beti urratsean hilerrietarat buruz, hiltzeinuak elizan ari zirela, etxeko erloi handi bat bezala. Apeza bakarrik ageri zen kantuz.

Bertze guziak ixilik zauden², gizonak beren bonetak³ eskuan, emazteak mantalina burutik, arrosarioak eskuan, burua apalik. Zenbaitek, zoazilarik⁴ maldaxka bati gora, behako batzu emaiten zituzten bazterreri bainan burua fite behehitzen zuten pentsatuz nun ziren.

[1] bazihoazen

[2] zeuden

[3] txapelak

[4] zihoazilarik

Nehor ez zen ageri, nehor ez zen bortetan, nehor ez zen menturatzten tenore hartan karrketan ibiltzerat.

Denek bazakiten⁵ Iturraldeko etxekanderea hila zela eta haren ehorzketak zirela.

- Enterramendu ederra!
- Jainkoak bere ondorat bil dezala emazte on horren arima!
- Zer adin?
- Berrogoita hamalau urte!
- Eri egonik?
- Ez, supitukil!

Hilerrietan sartu ziren jendeak eta memento berean zeinuak ixildu.

Apezak azken otoitzak erran zituen eta bere esku zuri gizenez kurutze handi bat egin zuen azken aldikotz Iturraldeko Mariaren kutxaren gainean. Gero ur benedikatuz ihiztatu zuen kutxa eta intsentsatu.

Oraino azken otoitz bat.

Apeza bere beretterrekin eta kurutze karreatzailearekin ateratzen dira hilerrietarik, beti otoitzean ari dela bakarrik, orai apalago. Hilaren laguntzerat jinak ziren herritarrak han gelditu ziren oraino.

Kutxakariak⁶ Mariaren gorputza lurrerat jautsi zuten. Gero lur gorri baten aurtikitzen hasi ziren zilorat lauak batean. Laster gorde zen kutxa. Lurraren turrusta baizik ez zen ageri. Oilo bat kokorazkan hasi zen bidean, hilerrien gainekaldean. Gizonek tuntur bat egin zuten finitzeko, zangoz eta palez tanpa-tanpa poxi bat berdinduz. Kurutze beltz bat, berri-berria, lurraren gainean etzanik ezarri zuen bertze batek.

Apeza elizan sartu zeiarik, doludunak hilerrietarat abiatu ziren, gizonak beren xarpak sorbaldan, emazteak beren mantaleten edo kaputxinen barnean gordeak. Emazte batzu⁷ hauteman zitezkeen oraino nigarrez ari, mokanes xuri bat begietan torratuz.

---

[5] bazekiten
[6] hilketariak
[7] batzuk

Lau urte bazuen ordukotz ixtorio horrek.

Herri ttipi bat zen mendien artean ohatua. Mendiak ez ziren hain gora, sator pulo batzu, erraiten zuten Amerikanoek, Nevadako bortu muturretarik jausten zirelarik. Leku harrigarriak ikusiak zituztela erakutsi nahi zuten eta herriko mendiez arranguraterik ez zela zioten.

Elizaren inguruan, laspost⁸ mendiren xolan den ordokian etxe andana bat bazen, elgarri kontra abantxu, ardi multxo bat bezala beren artzainaren erdian. Bertze etxeak mendi xokoetan, maldetan, lepoetan barreatuak ziren. Elizaren ondotik hogoi bat etxalde ageri zen mendietan barreatuak. Bertze batzu ez ziren beheretik ageri, gaineko ordoki batean ziren edo mendi xokoetan sobera barna haize maldan ohatuak. Bazter etxe horietako egoiliarrek karrika deitzen zuten elizaren inguruan bildua zen etxe andana. Bekaizti ziren karrikaz, errextasun⁹ guziak badituztela eta ez direla urgulurik gabe. Hiru ehun bat arima bizi zen herri hartan, gerlaz geroztik hamar batez emendatua.

Eliza xaharra zen, biziki xaharra. Erraiten zuten hamekagarren mendeko Ama Birjina bat bazela hor, ederra, aipatua. Ardura ibiltzen omen zen hirietan gaindi erakuska. Herrian berean, Ama Birjina hori ezagutzen zuten jende guti zen. Zenbait xaharño mintzaten zen oraino haien haur denborako Mendialde Jaun Erretorrak aldi batez herritar guzieri¹⁰ besarkatzerat agerturik. Bertze guzientzat mixterio bat zen Ama Birjina hori. Alta bazakiten biziki ederra izan behar zuela, kasetetan ere batzuetan¹¹ agertzen zela haren izena laudoriorekin. Harrokako Ama Birjina deitzen ukan behar zuten. Eta denek herriaren zaintzale bat zaukaten¹²: aire gaixtoaren kontra, harriaren kontra, suaren kontra zaintzale.

Hilerriak ez ziren elizaren inguruan berean Eskual Herriko leku frangotan bezala. Lehenagoko kapera ttipi baten lurtean omen ziren, elizatik hiru ehun bat metrotan, lur bixkar baten maldan. Urte guzian belarrak pusatzen zuen nahi bezala. Udan herriko mutilak motzaldi bat emaiten zuen belarren sasoinan¹³. Eta gero Omia Sainduko

[8] lauzpabost

[9] erraztasun

[10] guziei

[11] batzutan

[12] zeukaten

[13] sasoiari

familia bakotzak¹⁴ bere hilarrien inguruak gurbiltzen zituen, lurra jorratuz, belar zikinak hesiaren gibelerat aurtikiz eta agerian ziren harriak bilduz. Oiloak batzuetan han hemenka hazkorran¹⁵ artzen¹⁶ ziren lurtean ziloak eginez, marbrezko hobiak erraustatuz. Kurutze batzu baziren igande guzietan lili berriekin. Arradoiko harri gorritz egin kurutze frango bazen, zenbait xuriz tindatuak, gehienak denborak beltzatuak, laztuak, itsustuak.

Alta herriak bazuen lan frango eginik hilerrietan gaindi, aitzinean ahalgingarri zirela erraiten baitzuten. Orai¹⁷ molde poxi bat bazuten. Bai, herria lanean ari zen zenbait urte haletan. Bideen egiten, plaza berria, elektrika ezarria, telefonoa xaz¹⁸. Orai uraren ezartzen hastekoak ziren eta gero eskola berria altxatu behar, herrian sekulan bezainbat¹⁹ haur baitzen azken gerlaren ondotik. Auzo herrietan laudatzen zuten horko meraren karra, beti herriaren apaintzen, berritzen, edertzen. Herri harek ez zuen nihungo²⁰ herriari zorrik. Bertze frangoren aitzinean zen ere. Bekaizti zirenak baziren beti bezala. Eta egiazen erraiteko, auzo herrietan lan zerbaiti lotu nahi zutelarik, herri hartako Jaun Merari kontseilu galdetzen zioten erreforma egunean, merkatuetan eta holako. Bainan ez zezaketen konpreni nola heltzen zen Gaztenadoi iduriz errexi²¹ eta haiek nekez! Gizonak bere balioa bazukeen. Berak aldiz erraiten zuen kontseiluak eta herri guziak laguntzen zutela. Eta herria zertan zen erakusteko gogotik erraiten zuen:

"Gure haur denboran kaseta bat zian herrian, errientarena bakarrik. Eta orai etxe guzietan bedera kaseta badie gutienetik, ez badituzte bizpahiru. Eta zenbat letrekin heldu zen orduan fakturra? Laspost etxetarat, bertze hainbertze errientari eta erretorrari. Orai galzo fakturrak burutzia ezin egina dik. Ez duk orduan bezala etxean sar eta oren bat egoiten baso baten aitzinean dazkien²² berrien kondatzen. Herri guzia zerbaiten beha dagok, munduko berriak jakin behar ditik. Eta kaseta eskuetan hartu orduko

-
- [14] bakoitzak
  - [15] hazkarroskan
  - [16] aritzen
  - [17] orain
  - [18] jaz, igaz
  - [19] bezainbat
  - [20] nehongo
  - [21] errazki
  - [22] dakizkien

idekitzen die. Denek badakie beren izenaren izkiriatzen bederen. Jendetasun gehiago baduk herrian; denak mintzo dituk Frantziaren harat-hunatetz.”

Lau etxe baino gehiago ez zen erortzerat zoanik²³. Eta diren horiek ere etxe eskalapoin²⁴ batzu, Moisen denborakoak, lur guti-rekin, ez aski familia baten biziartzeko. Bainan etxe horien lurra ez zeuden alfer, zenbaitek erosiak zituzten edo arrandan hartuak beren mozkinen emendatzeko.

Baziren ba bertze etxe batzu arrunt lurreratuak, han, mendi batzuen gibelean, Jainkoak baitaki nun. Bainan orai denak larreak hartuak ditu, etxe harri bat ez ageri! Batzu, erre ondoan, ez ziren berriz altxatuak izan, bertze batzuen nausiak²⁵ okaztatuak ziren hola-ko lekuetan lanean artzea eta etxeak erori ziren, harria harriaren ondotik! Horko nausiak bizpahiru gizonek baizik ez zituzten ezagutu herrian. Ameriketarat edo Pariserat joan ziren eta egundaino gehiago ez agertu sor-herrirat²⁶. Oraino batzuetan, entzun zitekeen etxe horien ixtorioa, aitek semeeri kondatua.

Oraiko gazteek ez zezaketen sinets han etxeak izanak zirela, hain urrun, kasik bortuan, bakarrik, jendeatarik bazter, hartz zilo batzu iduri. Hilabeteen behin jausten baziren karrikarat, ardurenean besta buru baten karietarat, otoitz egiterat eta berrien jakiterat. Etxe leku haien inguruan zenbait sagar ondo koskoildu gelditzen zen, kozkortuak, erdi eihartuak, fruitu samin batzuekin. Horiek baizik ez zuten erakusten hor jendeak bizi izanak zirela. Dena larre zen bertzenaz, iratze eta ote, iratze, ote eta lapar!

Hantxet, Garaziko herrixka batean, etxe xuri pollit bat bada mendi baten zolan. Goizean, jeikitzen delarik, iguzkiak, jeiki orduko etxaintzina²⁷ joiten du bere distira ahularekin. Iguzkia ateratzen delarik, Iturraldean ez dira ez ohean! Mendi zola hortan²⁸, eder da Iturralde, nahiz ez den etxalde ikaragarri bat. Bortaintzinean²⁹ baditu bi gerezi ondo eta intzaur ondo bat. Behar da ikusi Iturralde maiazteko

- [23] zihoanik
- [24] eskalapoi
- [25] nagusiak, jabeak
- [26] sorterrirat
- [27] etxe aitzina
- [28] horretan
- [29] ate aitzinean

goiz batez iguzkia ez delarik oraino samindua, eguerdi irian bezala, bi gerezi ondoak lilitan direlarik: arbola horiek dentela xuri bat bezala egiten dutelarik zoin³⁰ den maitagarri horien adar artetik etxeño horri so egitea!

Etxaldea ez da hain hedatua lurrez. Hortakotz³¹ ez dute lurrek egiten Iturraldearen omena eta ohorea bainan bai hor bizi direnek eta hor aitzinean bizi izan direnek. Bertzenaz ez luke balio Iturraldeaz mintzatzea ere!

Orai, aita bera bizi da Maiterekin: ama duela lau urte hila, Peio berriz xaz Ameriketarat joana bere soldadogoia egin eta. Ez dira lanaren beldur etxe hortan. Segur lanean arizan behar dute nahi badute sobera apaltasunik gabe bizi. Eta hogoi urteko neska gazte bat badelarik etxean badakizue arai³² neskaño harek nahi badu, eta ardurenean nahi du, etxeko alaba onen lerroa atxiki, behar duela sosa nunbaitik ateratu! Neska perestua da, Maite. Bainan ez da hortakotz lur ziloko xoria! Arropa pollitek plazer egiten diote! Ez du bizkitartean pinpinatze behar handirik, berarenaz ere neska xarmanta da, herriko mutiko guziek hala erranen dautzute³³. Eta egia da, sinets ezazue!

Hamalau urtetan, eskolatik gelditu zen bere zertifikata bildurik. Eskolan ez zen ez ondarretarik ez lehenetarik. Halere, beti hein batean jarraikitzen zen hobereneri. Eskolatik eta eta katiximatik kanpo ernexago iduri zuen.

Biloak gartzaina kolore, ez beltz ez hori aire, "à la Jeanne d'Arc" moztuak ibiltzen zituen. Gero hemezortzi-hemeretzi urtetan tutularen egiten hasi zen. Batzuetan zaldi buztan pollit bat moldatzen zuen kasko gibelean. Zaldi buztan bat kanpañako³⁴ neska batek? Zertako ez? Modari jarraikitzen baita haatik³⁵ Maite! Funtserat eta, zertako egin "permananta" kaskoa sagarroi bat iduri ezarriz, biloa andeatuz suarekin? Baionan hiru urtez sehi egon zelarik, ohartu zen, Eskual-Herriko neskek eta hirian sehi daudenek bakarrik, ustez beren burua edertzen duten, dituztela biloak kuskulatzen. Ixtudianteek eta hiriko

- [30] zein
 [31] horrengatik
 [32] arauz
 [33] dizuete
 [34] baserriko
 [35] alabaina

neska langileek tutula edo zaldi buztana! Eta harek ere tutula egin zuen. Funtsean ez zen deus berriagorik lur huntan³⁶, haren amak ere tutula egiten zuen aspaldian ordukotz. Arrazoin zuen, funtsean, permananta mentsen edergailua da, beren burua nola eder bila daude-nak debaldetan!

Peio Amerikerat joan, hura etxean sar. Ez izanagatik arras herriko bertze neska batzuek bezalakoa bere bizi moldeetan, ez zuen bere ohorea nihundik³⁷ ere galtzen. Nahi duenak nahi duena erranik ere, Maite neska xarmanta zen, eta bazakien ximpleki bizitzen pollit egonez. Merkatu egunetan, Donibane-Garaziko magasina³⁸ batean zerbitzuan ari da sos poxi bat gehiagoren egiteko.

Aita? Iturraldeko nausia? Berant ezkondua, hiruetan hogoi urteak ez zituen urrun. Herriko kontseiluan egona zen, gizon gisako guziak bezala, erraiten den bezala. Axuant ezarri nahi ukan zuten aldi batez bainan ez zuen onartu.

Beren lur txarretan borroka ari dira beraz. Halere, lurak ttiptiak izanez, badute aski lan bizitzen. Peiok Ameriketatik igortzen dakotelarik³⁹ zenbait dolarño ez dira debaldetan errezebituak izaiten. Bada beharra...

- Guk baino aiseago irabazten du sosa, aita!
- Uste dunala, ontsa penaturik bildiak⁴⁰ ditin, jakizan⁴¹. Ene denboran baino hobekixago ditun naski bainan ez nihun ere sosa palataraka biltzen. Ameriketan ere ez... Denetan antzara bere mokoaz alha! ...
- Ba, bainan gero otoa erosten ahalko du, gu aldiz beti oinez edo bizikletean ibiliko gira⁴²...
- Ai, Amerikano horiek, otoekin direlakoan, nola ibilarazten dauzkitzien⁴³ gogo-bihotzak. Eta sekulan airean jiten badira, eta Arradoi kaskoan pausatzen?

[36] honetan
 [37] nehondik
 [38] saltegi
 [39] dielarik
 [40] bilduak
 [41] jakin ezan
 [42] gara
 [43] dizkizuen

- Zer nahi duzu, apezek erranik ere sosari ez dela sobera so egin behar, sosa behar futxo bizitzeko. Sosa bagindu⁴⁴, ez duzua uste hobeki bizi gintazkela⁴⁵ gu ere?
- Badakinat... Gure inguruan, etxalde ttipi guziak erortzerat doatzin.
- Hauteman dut Etxezaharreko bi mutiko horiek ere Pariserat joaiteko solasetan direla. Bat orai berean abiatua da.
- Aita?
- Bo, herrian lanean ibiliko dela, han eta hemen mutil.
- Jainkoa? Horren adinean. Haurrak haz eta...
- Gu ere hortxet ari gira landa txar horietan: egun ogia, bihar artoa, beti lurra itzul eta itzul landa kasko horietan. Balio du ori, burutik joanik artzea⁴⁶, zenbait zaku ogiren altxatzeko. Beti geroari so, ardurenean ez dakigu ondarrean zerekin geldituko giren⁴⁷. Haize hego bat, arto guziak lurean dira, uztaillean euria, belar tzarrak... Nundik nahi duzu jendeak ontsa atera diten⁴⁸ manera hortan. Ez niz⁴⁹ harritzen zenbaitek hiriko bizia desiratzen badute. Han bederen, bakotxak bere lana egiten du, eta hilabetearen buruan, paga segurra da. Ez du berdin balio. Eta ez du balio berriz leku huntako⁵⁰ miserien errepikatzen ar nadin. Sobera pentsaketan egiteak ez du onik ekartzen.

Segurrenik, aspaldian joan nahia izanen zen etxetik aita zaharra ez balu hor ukan.

Bainan neska gazteak bihotz arradoa zuen eta ez zen bere aitaren uztekotan bakar-bakarrik, nahi zuen bezala bizitzerat. Pena emaiten zion aitaren ikustea, etxez-etxe, mutil bat baino apalago. Ezen harentzat bailitazke⁵¹ etxeetako lan zikinen guziak, dorpeenak, bertzeak berek egiterat menturatzen ez direnak oro. Hala nola abere lohiak, mahasti aitzurtzeak, hesi mozteak, euri ala negu.

---

[44] bagenu

[45] ginategela

[46] aritza

[47] garen

[48] daitezen

[49] naiz

[50] honetako

[51] lirateke

Ezkondu Amerikano batekin? Ez zuen oraino pentsatzen ere. Hala da, ez zen bere libertatearen saltzekotan bizi goxo baten eramaiteko esperantzan ere. Lana bada lana, bainan ez gal hoin goizik gaztetasuna, ez ezar oraidanik gogoia familiako griñez eta behar orduz itorik. Ez haurrak hastio zituelakotz ez... Bainan noiz ikusiko ote zuen gero berriz orai bazeraman bizi ederra bere arrangura guziengatik? Noiz izanen orai bezala bere buruaren nausi eta sukaldean etxekandere bakar? Lehenik, gizonaren ahaideak eta adixkideak beretu behar luzke⁵²... Hobe zuen ba ez sobera gogoeta egitea, has-teko aitzinetik, deus jakin gabe.

Bere buruaren ontsa apaitzen bazakien eta, bera ez gaizki izanki, ez zuen sobera despendio egiterik bere gorputzari zerbait gehiago eman nahiz. Ez zuen kanpotik deusen ekartzearen beharrik edertzeko. Oixtian erraiten nuen bezala tutula egiten zuen. Berdin xarmegarri zen, berdin goxo, berdin jostakin. Haren edertasuna egiten zuten gauza guziak bereak zituen, Jainkoak lehen egunean eman bezala. (Erran behar da haatik, zerbait dela hori ere).

Bai libertatea! Bere bizia gustura iragaiterat uzten zuen. Bere edertasuna ukana zuen, nahi baduzue, bainan ez zuen deusik egiten gaizki zerbitzatzeko, ederra dela erranez! Hala nola zaia zabalak nahia-gu zituen, hertsu batzu baino.

Bihotza jauzten zitzaion ikusten zituelarik zenbait eder nahiak ahalgingarri gelditzen.

"Barda zertako behatzen zautan⁵³ begi haiekin, zerbait erran nahi balute bezala?..."

Hemezortzi urte zituen orduan Maitek, bainan jadanik emazteki baten jakitatea bazuen. Izpiritua argi zuen eguna bezala eta bizitzen bazakien. Bai, pollita zela zioten. Sehi zen.

Peiok eta biek bazakiten, beren bizia berek egin behar zutela, beren besoak lanean arraraziz. Bazakiten sortzez ez zutela aberastasan handirik ukan. Eta Ameriketan ez zuten osaba donadorik, ez zen nehor aberatsik Iturraldeko familian. Etxe handietako alabek beren buruez okupatzeko denbora badute, bekaineko biloen ateratzeko, oren bat beren sudurrari beha egoiteko mirail baten aitzinean. Maitek

[52] lituzke

[53] zidan

bazakien gauza horiek ez zirela harentzat. Soberakina da hori ere. Soberakinak ez du deus onik. Maite munduko neskarik garbiena zen.

Anai-arrebek bazakiten, batek bertzeak bezain ontsa, zer zen lana eta haren ondorioak. Bazakiten gazterik indarrak zer balio zuen eta debaldetan ez dela xahutu behar. Haur denboran eskolatik landa, bederatzi urtetarik haste, lan ttipi frango egiten zuen ordukotz: mahaia ezartzen, baxerak ikuzten, lur-sagarrak xuritzen, amak torroskatu xuriketak ur garbian pasatzen errekan, eskuak gorri-gorria, behiak alorrerat eramaiten. Aitak ez bazen, amak beti zerbait esku lan atxemaiten zion. Eskolako lanen egiteko denbora doi-doia zuen etxean. Hartakotz ontsa arizan behar zuen Maitek eskolan, denborarik ez galtzeko. Bere adineko, arteko haur bat bezala ari zen. Leitzio-neak⁵⁴ denbora gutiz behar zituen ikasi. Etxean beti lana zen. Eta harat-hunat guziak ixilik egiten zituen, amak erran bezala, berehala. Etxean eskolan bezala obeditzen ikasia zuen. Loria zen neskaren ikustea lanean, zoin polliki, jakin nundik⁵⁵ lot, zer indar eman, iduriz biziki goxoki, lanak nahi bezala. Pupeta⁵⁶ bat baizik ez zuen ukan bere haur denboran josteta artzeko, pupeta txar bat deusik balio ez zuena. Lagunen xaharrak biltzen zituen. Oroitzen zen.

"Gaizkiaren egiteko din ahalge izan behar eta ez ongiaren egiteko. Ongia ez dun desohore!" Amak hitz horiek erraiten zituen⁵⁷ ardura bere alabari.

Igandea zen, duela hiru urte, Baionan. Igande egun hura bere eskuko zuen eta ohean zagon⁵⁸ berant artio. Etzanik zen bizkarrez, eskuak buru gibelean sartuak.

Karrikan oto guti zabilan⁵⁹ igande goizarekin, lehen orenetan. Berinak idekiak zituen karrika alderat. Iguzki erreinu bat heldu zen ganbararat leiho arteketarik. Murruko paper perdeaa argitzen zuen ezkerretarik. Jendeak bortaitzinari izuzki-kaldi⁶⁰ baten emaiterat jausten ziren eta gero kalakan artzen; zenbait goiz mezarat johan⁶¹ ziren bizpahirunazka eleketa. Neska gazteari goxo zitzaion ixtaño bat ohean

[54] ikasgalak

[55] nondik

[56] panpina

[57] zizkion

[58] zegoen

[59] zebilen

[60] izuzki ukaldi

[61] joaten

egoitea. Libro zen egun hartan nahi zuenaren egiterat. Ez zen egun guziez, segurki! Begiak ideki berriak, halako eztitasun bat, goxotasun bat senditzen zuen bere baitan. Gorputz eder hori, haren arima zen, haren izaitea nunbaitik⁶², Jainkoak dohatua, biziari lotzeko prest.

Lokartzen banintz! pentsatu zuen Maitek burua itzuliz. Bainan ez zitekeen lokar, goizik jeikitzerat usatua zen, goizik iratzartzen beti. Tenore batetik harat ezin lokar gehiago! Eta ez baitzitekeen lokar, hiriko karriketan ibili zen gogoz. Port-Neuf karrika ikusten zuen bere paztzeria⁶³ guziekin. Zenbait itzuli eginik ba hor goiti eta beheiti, igande eta ortzegun arratsaldetan, nun nahi geldituz, bixkotxa, joia, zaia eta guziera so denbora nun pasatuko zuen bere lagunekin! Zinema aitzinetako potretak, bazuten zerbaiti beha egoiteko denbora. Hura ez haren lagunak, ez ziren ardura sartzen zinemetan, ehun liberaren begiratzeko. Karriketan ibiltzen ziren til-til-til eta gero alki batean jartzen, bide bazterrean. San Andres ikusten zuen, Eskualdunen bil tokia, Eskual Herriko oto guzien pausa gunea. Zenbait oren egona zen hor ere ortzegunetan, lagunekin, ezagunik bazenez!... Goraxago kazerna. Soldado beltzek izitzen zuten Maite, zikinak zirela uste zuen.

Barda arratsean, San Leoneko pestetan zen. Musika ari zen, ari! Eta neska gaztea itzulika-itzulika ari zen, deusi pentsatu gabe, zozo bat bezala. Musika ari zelarrik ez zakien⁶⁴ batere zer denbora abian zen, deusik ez baitzuen gogoan. Mutikoak itzulikarazten zuen aihut! Bainan musika gelditu orduko egiazko bizia berriz gogorat heldu! Eta dantza gaizki dela, itsusi, zikinkeria guziak badituela, gero ageri, dantzatik gelditu eta! Gero egiten gogoetak, mementoko hastio bat.

Egundaino ez zuen uste ukanen hola bazakiela⁶⁵ dantzan, hoin arinki. Nor zen? Ez zakien. Nola bazakien haatik gorputzaren tinkatzen bere erhi luze idor haiekin! Bainan hola besarkatzea gero, nehork ez din gehiago holako dretxorik ukanen enekin. Lehen aldikotz ohartzen zen bertzeen ezpainetan zer lohikeriak izaiten ahal diren musu baten estakuruan.

[62] nonbaitik

[63] gozotegi, pastiztegi

[64] ez zakien

[65] bazekiela

Utz menskeria horiek. Sekulakotz. Gaizki joan litake⁶⁶ ondarean. Eta gero deus egitekorik ez. Hein bat bada denetan. Urrats bat gehiago eta erreka! Ahantz dantza, ez gehiago kasuman⁶⁷! Ez ahalge izan errefusatzeko! Zangoan min dutala⁶⁸ erran!

Ixtant baten buruan jeiki zen eta mezarat joan.

Bizikletean joaiten da merkaturat hiriko magasina batean Eskual-Herriko oroitzapen saltzen artzerat. Jende frango kurutzatzen du, gisakoak eta bertzeak. Bertze horiekin berari ere aisesko jauzten zaizkio zainak. Bainan halere gustatzen da, etxetik bertze molde bat dela. Eta orok dioten arrazoina: eskuak ez direla lohizatzen beterraba bakantzen bezala. Ez pentsa hortarik alferra dela, Maite. Ez luke entzun nahi! O ez, bere bizia ontsa irabazi nahi du eta ez bertzerik. Zango bat bertzearen gainean egoiteko sobera zaintsua da eta gero aitamek ez diotea lanean erakutsi eta alferrak miserable direla! Bertzalde bazakien ez zela sekulan zerbait arizan gabe bizitzen ahalko. Lanean artzeko sortua zela zion. Eta bere zortea onartzen zuen, Jainkoak eman bezala, pentsaketa ahulik gabe, ametsik gabe. Han edo hemen, gehienek artzea dute beren bizian.

Hor ere zangoen gainean dago, bainan berdin balio du! Bada oroitzapen barne hartan! Bai oroitzapen izena bederen badute, ez dakit zoin Eskualdunek erran lezakeen zer diren eta zertako⁶⁹ duten Eskual-Herriko oroitzapen izena. Kobrezkoak edo zilarrezkoak direlakoan? Eskual-Herrian eginak? Eskualdunek? Nik dakita? Eskualdunek ez dituzte gauza horiek egundaino beren eskuetan erabili. Eskual-Herrian erosiak diren ber, gauza guziak oroitzapen direla erran ditake⁷⁰. Bai badute egiaren erraiteko eskualdun gauzen itxura zerbait. Bainan ferreta horiek nehork ez ditu gehiago urketa ibiliko buru gainean, makila horien muturra ez da sekulan lurrean sartuko gauaz, nehor ez dute kontrabanda egiten lagunduko. Egin dezaketen guzia, norbaiti oroitarazten dute⁷¹ Eskual-Herrian ibili direla egun batez. Norbait arizana da bere borondate guziarekin eskual begitarte poxi bat eman

[66] lirateke

[67] kasurik eman

[68] dudala

[69] zergatik

[70] daiteke

[71] diote

nahiz gauza horieri⁷². Haren gogotik atera dena saldu du, bere bizia-
ren irabazteko, guziek bezala.

Hogoita hamar urteko gizon bat ari da berinen pean diren
oroitzapen batzueri beha eta beha. Jadanik Maiteri bi so egin dazko⁷³
deusik erran gabe. Makila bati beha dago gero, iduriz gauza ederrak
ezagutzen dituela. Harat eta hunat eskual zilarrerieri beha dabila,
burua apalduz eta bazter guzietarik behatuz heian ontsa eginak dire-
nez.

Amerikanoek jin berrian dituzten arropa berak ditu: galtza
zuhail batzu, askitto hertsia, palto perde aire bat eta atorra gorrail
bat korda batez hetsia. Lekukoa ditake, manera guzien arabera.

Bai Amerikanoa ditake, eta aberatsa hola gauza pollit eta ede-
rri beha egoiteko. Ez ahal da artzain egona mendi zoko zenbaite-
tan, harri kantail batzueri so. Gizon gisakoaren manera guziak bazi-
tuen. Maitek ez du ezagutzen. Nihun⁷⁴ ez du ikusi buru hori. Alta ez
ditake urrunekoa, arrunt Eskualdunaren buru eitea du, nahiz boneta
Ameriketako haize hegoak aurtiki dion eta berri bat ez atxeman bide
hortan. Menturaz bonet baten erosterat jina, Eskual-Herriko oroitzape-
netan saltzen baitira horiek ere. Gaizo mutikoa hortako jina balin bada
ez du balio hor gaindi tilintan egon dadin. Neska gazteak ez zakien
zer pentsa.

Bainan horra nun heldu den Maiteri buruz irria ezpainen eta
galdatzen frantsesez, plazer baduzu:

— Vous vendez des souvenirs, Maite?

“Nor da gizon hau, ene izena badakia orai?” Ahalge poxi ba-
tekin gorrituz ihardesten dio, huts ala kausi:

— Si vous voulez parlez en basque, Monsieur!

— Alors on va causer en basque!

— Certainement, Monsieur!

— Ainitz oroitzapen saltzen duxu?

[72] horiei

[73] dizkio

[74] nehon

- Orai ez biziki. Hemengo jendeek ez dute horietarik erosten eta kanpotiarrak ez dira oraino abiatuak. Zerbait erosi nahi zinenen?
- Nahi bai, bainan ez jakin zer hauta?
- Prezio guzietarik bada, ez da gauza eskasik.
- Ikusten dixut eta ez nixu sosak izitzen. Bainan norbaiti present bat egin nahi nikexu eta ez nuxu segur zerik egin liokeen atseginik handiena.
- Badira lepokoak, ukaraikoak, neska batentzat behar balinbaduzu. Kanpoko jendeak biziki gustatzen direla erraiten dautate⁷⁵.
- Aspaldian hemen xira orduan?
- Urte bat
- Gustatzen xirea?
- Bai gure mahasti txar haren jorratzen baino nahiago dut.
- Sinesten xitut!... Zer kontseilatzen dautaxu oroitzapen horietarik guzietarik? Denak pollitak ikusten ditxit...
- O! nik zer nahi duzu erraitea? Ez dakit norentzat duzun.
- Neska gazte batentzat!
- Lepoko edo ukaraiko zilarrezko batek atsegin handia egin lezakete⁷⁶.
- Xuretako erosi behar ukan banu zerbait, zer hauta xinezake?

Neska gazteak irri ezti uzkur bat egin zuen. Ez zen ba holako galde baten beha. Bipila izana gatik, poxi bat harriturik zagon eta ez zekien soberakinik zer erran! Ezker so, eskuin so heian nehork barrandatzen zituenez. Gizon hori ez dela arrotza ohartzen hasia zen. Bainan zertako ez ager berehala nor den?

Gizonaren begien soak ahalgetarazi zuten. Matela kaskoak gorritu zitzaizkion. Gizon baten begiek ez zioten oraino egundaino hola behatu.

Andere xaharño batek galdatzen du zerbitzaria. Maite badoa harenganat. Bere iloba ttipiarentzat nahi luke xistera bat. Bere boz

---

[75] didate

[76] liezaioquete

mehearekin ikaran bezala, esplikatzen dio Maiteri zer iloba xarmanta duen, pilotako gustu handia erakusten duela Parisen izana gatik. Ezagutzen zuen andereño hori, herritarra zen. Kalakari pollita! Ondarean, mila estakuru ateraturik, bere xistera erosi zuen.

Bainan hara nun Amerikano harek lekuak hustuak dituen, ez nahiz daikabe⁷⁷ ments bat bezala hantxet xutik egon.

Dolu du poxi bat mutiko gazte hura hola joaiterat utzirik. Gogoan erabiltzen zituen gauza frango jaun harrigarri hartaz. Nor ote zitakeen? Mundik jakina ote zuen harek Maite zuela izena? Eta harek nolaz ez du agertu nahi ukan nor zen? Alta ez zitekeen arrotz handia izaiten ahal, hoin fite adixkidetzeko? Ez zuen batere iduri zozoa zela!

Ai! nesken betiko ametsak!

Bainan bizpahiru gogoetaren ondotik, neska gazteari iduritu zitzaion Amerikano harek zerbait gordetzen zaiola⁷⁸. Eztia iduri zuen, eleketari goxoa, begietan hotzik gabe. Eztia edo ahula. Nola nahiz, Ameriketako mendi kazkorro hutsetan egoiteak ez zion izpiritua biziki gizondu. Zenbait bizia dorpeago eta gizonago badoatzi⁷⁹, bertze batzu beti berdin ergel gelditzen dira.

Etxekanderea jin zen alde haietarat emazte gazte batekin. Ez zen pentsaketa egoiteko tenorea!

Maite bi xahaldunen zain zagon Eiheraldeko landa mutur batean. Iguzkia oraino agertzekoa zen eta aire bipil heze bat heldu zitzaion begietarat. Mokanes gorri bat burutik, hesola bati kontra liburuxka baten irakurtzen ari zen behieri⁸⁰ begi emanez. Alorrean, trefla zen, perde-perdea, gizen. Alor bazterretan, belar mehe bat, han-hemenka piru hori eihartu batzuekin. Bazkak xuhur ziren. Ahal zena emaiten zieten abereri⁸¹.

Nekez iresten zuen ixtorio hori, Maitek, atsegin handirik gabe. Asexea zen liburuaren erditarat heldu gabe. Bere lagun Maritxuk prestatua zion delako Delly aipatuaren liburuetarik bat. Emazteak gizona tronpatzen, gizonak bertzaldetik bertze hainbertze, holako

[77] dudarik gabe

[78] ziola

[79] badoaz

[80] behiei

[81] abereei

menskilakeria zerbait zen. Beti terrenta bera. Ondarrean, liburua hetsi zuen. Eta estalgiari beha egon zen ixtant bat, gohainditua bezala.

Aita hantxet ari zen ongarrri barreatzen etxearen gainekaldean. Ai! zer alor txarra! Hor lanean artzea ere! Iraulden ala arren hogoi urrats guziez itzuli behar, hain baita eremu hertsia! Denbora galtze frango bada; Aita usatua baita, ez da hainbertze pleinutzen. Maitek gauzak oraiko gisan ikusten berriz!

Bazterretan, jendeak kanpoko lanetarat zoatzin. Zolako alor ederretan, mendi mazeletako malda dorpeetan bezala, gizonak jadanik sarriko aroari beha daude.

Hantxet zolako ordoki batean iraulden ari dira. Errekaldekoak. Lur hau irauliko ote duguia eguerdiko? Puñeta, koskan duk haatik, euri horren ondotik! Nik uste nihaurek andeatu dudan lur hori, xaz arbitako euriarekin iraulden arizanik! Arrunt tinkatua orai! Halere eguerdiko heltzen bagira iraultzerat, aroak lagunduz, arratsaldean, ildausten hasi behar ginuke⁸²!

— Hi zaldia! Debruen urdiak⁸³, hainbertze zaldare jan ondoan hori duzea! Debru⁸⁴ banoak!

Haur bat behien aitzinean, mutila artean zaldiekin, nausia brabanaren gibelean, badoatzi⁸⁵ lurra urratuz, gozoki, abereak sobera presarazi gabe, urratsean! Goxotasunak eta jendetasunak, abereekin ere, gizonekin bezala, garrasiek eta zanpakoek baino gehiago egiten dute!

Abereak beren urratsean bazoatzin, ezti-eztia. Gizonaren akulu xixta batek bilarazi zituen eta indar bat gehiago egin zuten berehala. Kadenak tirandu ziren zankez. Gero berriz, zaldi-behiek, beren urratsa hartu zuten, landa bururat heldu gabe. Haien zango-besoan tanpa doi-doi ageri zen lurraren gainean. Brabana xirrixtan bazoan⁸⁶. Batzuetan, burdinak harri bati kontra kurrinka bat egiten zuen.

Eta gizonen gogoia zenbait oihuren artean, ez zegoen lo. Ez aberastuko direlako ametsik ez, zeren baitakite lurra onesta dela eta ez duela gizonari itzultzen berak lehenik eman dion haren saria baizik.

[82] genuke

[83] deabruen urdeak

[84] deabru

[85] badoaz

[86] baziohoan

Lurrak maite du ontsa erabiltzea, balakatzek atsegin egiten dio jendeari bezala. Lurrak iduri luke gizon zuhur baten zentzua balukeela!

Hantxet, orai, brabanaren sahetsean den gizon harek ereiteari pentsatzen zuen, lurrari, tenoreari, aroari, heldu den urte guzia go-goan itzulikatuz. Zer uda joanen da? Artoek zer emanen dute? Nola zohituko? Eta ondarrean zer balioko du?

Gobernamendua beti dilindan zagon laborantzako gauzetan. Erein ogia, Frantzia ogi jale handiena da! Eta zenbait urteren buruan berriz: aski orai, Frantzian jan ahala baino gehiago ogi ekarrarazi duzue, laborari onak, eta gure soberakinak bertze erresumek ez daukute⁸⁷ erosi nahi! Artoari behar duzue jokatu, arto eskasia da gure erresuma goxo huntan, auzotik erosi behar dugu gure oilo-zerrien bazka eta hola ariz, Frantzia errekarat baderamagu! Ez ahal zinukete⁸⁸ holakorik nahi!

Gero haragiari ere lotu behar zela. Esnari berdin! Aratxe, zerri, behien prezioak goiti joan ziren, egundaino joan ez diren bezala, eta laboraria, loriatua, hazkuntzari hasi zen! Denak haragi saltzaille bilakatu ziren!

Bulta batez, amets goxoak egiten dira laborarien buruetan, hola joanez, hobeki biziko direla!

Bainan prezioak goraxe dituzue gaixo jendeak, eta hiritarrak intzirika hasiak dira! Orai bada haragi erresuma aberats huntan! Zer nahi atera ditake Frantziako lur gozo horietarik! Ohore gure laborarie-ri⁸⁹! Esker mila! Eta haragiaren apalarazteko Amerikak igortzen dauku⁹⁰ bere xitxi ona prezio onean!

Eta laboraria kexu zen orduan, bideetan oihuka, gerlan gobernuko esku zuri haien kontra, laboraria koditu zutelakoan. Laboraria heltzen zen bai haiek manatuaren egiterat, bainan haiek ez zitzaizketen hitzemanak obra...

Orai iguzkia jeikia zen. Lanoak urraturik hurtaraziak zituen. Hastean, iguzkia norbaiten begiak bezala zen ohetik landa. Ontsa iratzar-tu ondoan, begiko pindarra erakusten zuen.

[87] dizkigute

[88] zenukete

[89] laborariei

[90] digu

Behiak ontsa ase ondoan, etxean sartu zituen erreka-ko urean edanarazi eta. Behiak, zaindu aitzin, deitziak zituen. Ez zen ez lotsa behietarat hurrantzeko bertze haren lagun batzu bezala. Duela urte bat oraino, zaila xahar bat gaintetik jauntzirik, orai galtza luzeekin berdin. Eta gero egun guzietz, hogoi pintarekin lauekin bezala, esneketariaren beha egoiten da euri ala haize. Batzuetan, ehun liberarentzat burua ontsa busti behar, hantxet xutik.

Behiek estekatu eta, lapinak⁹¹ eta oiloak bazkatu zituen. Horiek etxe-koak, aitarenak eta aitari kondu eman behar...

Bazituen bertzalde berrogoi bat xita erosiak sortu eta berehala, bere sosekin. Aurten bigarren andana zuen. Ez zioten lan handirik emaiten, erosten zuen bazka bat aski zuen egin ahala usu emaita eta uraren erreberritzea goiz eguerditan.

Kortxila batean zerratuak zauden, barruki zoko batean. Hastean, xitak oraino ez zirelarik arras lumatuak elektrikaz berotzen zituen. Gau eta egun argi bat bizirik bazuten. Astean aldi bat maisturuaren etxetik ekarri xingola eta purruskez ihautzen zituen! Ez zuen astirietan biltzen artzeko lanik.

Lehen andanako berrogoi oilasko eta oilandak saldu zituelarik hamar mila libera garbi atera zituen xiten eta bazken saria kendurik. Nahiz aintzek erraiten zakoten⁹² nehork ez zituela erosi nahi hola hazi oilaskoak, erreki kendu zituen arrakardarien ganik hitz bat entzun gabe.

Gero, eguerdi aitzin, Errekaldeko landa irauli zuten eta lurraren apaintzen hasi ziren. Bainan iluna gabe eurixka bat hasi zen. Lana utzi zuten. Iturraldeko nausiak ez zuen maite bustiarekin lurraren ibiltzea on baino gehiago makur egiten delakotz lurrari. Lurra ontsa ibili behar dela dioten haietarik zen Iturralde.

Alorretik landa, atsalaskari⁹³ poxi bat harturik bere ondoan, Maite bere anaiari letra baten izkiriartzen hasi zen sukaldean. Horra hitzez hitz zer igorri zion:

---

[91] untxiak

[92] zioten

[93] arratsaldeko askari

Anaia maitea,

"Pentsaten diat letra hunek atsegin eginen daukala⁹⁴ guri hire letrek atsegin egiten daukuten⁹⁵ bezala.

Osagarri onean gituk⁹⁶ Jainko onari esker. Aita ere biziki ontsa duk bere heinean. Egiten ahal dituztan⁹⁷ guziak egiten dazkoat⁹⁸ ez dadin sobera malurus izan.

Egun irauli diau⁹⁹ Errekaldeko landa ttipia, bainan eguna finitu gabe gelditu behar ukan diauk euri zirtzirika bat hasirik. Landa txar hortan artzea ere ez duk aise beti itzuli-mitzuli!

Aita izigarri kontent izan duk jakin duelarik bildots ederrak egin ditukala eta hortakotz nausiak soldata goititu daukalakotz¹⁰⁰. Biba hi to!

Idioinean, lehen haurra ukan die, joan den ortziralean. Oroitzen hiza¹⁰¹ hango ezteiez, soldadogotik jin hintzelarik? Ez ahal huen Mirentxu zoko batean begitartea ilunik utzi? Oraino igandean kondatuak daztak¹⁰² berriz zer irriak egin zinuzten¹⁰³! Izkiriitzen dauk¹⁰⁴ harek ere, naski! Biziki maite diat neskato hori, ernea eta goxoa duk. Gu baino etxe handiagokoa duk, bainan ez dik kasurik egiten. Igandean elgarrekin izan gituk haren "Vespa"-n Garaziko gazteek Donibaneke Vauban salan eman duten komediaren ikusten. Biziki gustatu gituk. Aitak errana zikan¹⁰⁵ etxeko lanez okupatuko zela. Kontent nintian!

Guk ere herriko gazteek egin diau komedia ttipi bat. Andere gazte bat egiten nian eta menturaz pentsatuko duk ontsa johan zaintala¹⁰⁶! Egia duk. Entzun ditiat ere zenbait jende erraiten hire falta ageri zela. Xaz eginarazi hituen irriak hire ziminokeriekin! Letra huntan atxemanen duk herriko komedianteen potreta, elgarrekin ateratuak gure orduko jauntzitan. Hea ez denez ontsa ateratua Mirentxu! Ixtaño

- [94] dikala
- [95] diguten
- [96] gaituk
- [97] ditudan
- [98] dizkioat
- [99] diaguk
- [100] dikalakotz
- [101] haiza
- [102] dizkidak
- [103] zenituzten
- [104] dik
- [105] zitzaian
- [106] zitzaidala

bat pasatuko duk horieri so. Gero noizbait denak Espainiarat itzuli baten egiterat abiatuak gituk.

Egun jakin diat Peio etxerat itzuli dela Aljeriatik. Ez omen dik deusik galdu harek ere! Harra bezain gizen dela!

Joanden igande arratsean, aita Bordagaraian zian, bortaitzina-
ren poxi bat berdintzeko badakik Oilarburu aldean baitute lapitz bat,
hartarik eskatzen. Gizon txar hark ezetz erran zakok¹⁰⁷ denak handik
ari direla eta lurra ttipituz doala. Beti gaixtakeria gogoan duk gizon
hori. Hola hilen duk orai engoitik. Eza bazen eza, aitak bakean utzi
dik. Alta bagindian¹⁰⁸ zerbaiten beharra, dena lohia diau!

Hara hemen zer berri den. Guti eta beti berdin! Dudarik gabe
usuegi izkiriitzen diat eta berri handiak bakan dituk hemen dakikan
bezala.

Letra hau bururatu aitzin nahi diat zerbaiño galdatu, ehizala¹⁰⁹
samur, badakik zoin maite hutana¹¹⁰ eta nola oroitzen nizan¹¹¹ hitaz.
Azken aldian, gazteen beilan hiri pentsatu diat eta hire partez Ama
Birjinari berari galdatu diat hiretzat osagarri on bat.

Zer nahi dudan orai pentsatua ahal duk! Hire arreba izana gatik
ahalge bat bezala badiat sudurrerat galdatzeko. Zenbait dolarño, ba-
dakik... udako zaia bat erosi nahi nikek, Mirentxuk bezala egiteko.

Egungo uzten hit¹¹² beraz aitak eta biek besarkatzen haitugu-
la¹¹³ bihotzaren erditik. Pentsatzen diat letrak ardura nahiago ditukala
berri handirik gabe ezinez eta bakan eta luze. Hire letraren beha
egonen gituk.

Hire arreba, hitaz oroitzen dena."

Maite.

-
- [107] zio
  - [108] bagenian
  - [109] ez haizela
  - [110] haudan
  - [111] naizen
  - [112] haut
  - [113] haugula